

OMÓWIENIA KSIĄŻEK I CZASOPISM

NEUROPSYCHOLOGICZNE UWARUNKOWANIA KONTROLI ZACHOWANIA U DOROSŁYCH SPRAWCÓW PRZESTĘPSTW

Pod redakcją Bożydara Kaczmarka, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009s

Monografia powstała w ramach realizacji projektu badawczego pt. „Neuropsychologiczna analiza regulacji i kontroli funkcji wykonawczych u dorosłych sprawców czynów karalnych”. Książka stanowi bardzo udaną formę upowszechnienia wyników grantu, jest jasno i starannie zredagowana, zawiera przy tym szereg informacji wprowadzających czytelnika w szerszą problematykę neuropsychologii sądowej. Praca stanowi ważną i wartościową pozycję wydawniczą dla wszystkich interesujących się możliwościami wykorzystania w psychologii sądowej dorobku i metodologii współczesnej neuropsychologii. Jest oryginalnym opracowaniem, zarówno w polskiej jak i światowej literaturze przedmiotu, opisującym zależności, jakie występują pomiędzy wybranymi właściwościami procesów poznawczych (przede wszystkim ich sztywnością) a skłonnościami do zachowań impulsywnych, gwałtownych i agresywnych, naruszających porządek prawny.

Oryginalny charakter ma przede wszystkim metodologia podjętych i przeprowadzonych badań tzn. wykorzystanie metod i procedur neuropsychologii klinicznej w odniesieniu do sprawców przestępstw. Najogólniej biorąc, recenzowane badania mieszczą się w nurcie neuropsychologii sądowej, dziedziny nowej i tworzącej dopiero swoje podstawy teoretyczne i metodologiczne. Neuropsychologia kliniczna jest w stanie wypełnić istotną lukę w badaniach nad rolą psychologicznych zmiennych i mechanizmów w genezie zachowań przestępczych. Większość badań prowadzonych dotychczas w tym obszarze miała co prawda charakter kliniczny, ograniczała jednak zakres i przedmiot inicjatyw poznawczych do konstruktywów wyłącznie niemal związanych z perspektywą psychiatrycznej psychologii klinicznej, analizującej i opisującej strukturalne i funkcjonalne zaburzenia osobowości u osób naruszających prawo. Przedmiotem tych badań była kwestia stanu zdrowia psychicznego przestępców, próba opisu mechanizmów motywacyjnych leżących u podstaw ich przestępnych zachowań, znaczenie osobowościowych i sytuacyjnych czynników motywacyjno-kryminologicznych. W przypadku tych ostatnich koncentrowano się przede wszystkim na takich formalnych właściwościach procesów motywacyjnych jak siła i kierunek motywacji a także stopień samokontroli, z jakim działał sprawca. Podejście powyższe od lat wykorzystywane było w opiniowaniu sądowo-psychologicznym odnośnie stopnia poczytalności sprawcy czynu zabronionego. Pewnym ograniczeniem i słabą stroną diagnostyki omawianego typu był ich fragmentaryczny czy też wycinkowy charakter, nie pozwalający na całościowy, holistyczny opis psychicznego funkcjonowania sprawcy *tempore criminis*. Perspektywa neuropsychologiczna stwarza możliwość przezwyciężenia wyżej wspomnianych diagnostycznych ograniczeń, stwarza bowiem realne szanse na szerokie bardzo, wieloaspektowe podejście do czynności i zadań diagnostycznych. Jest ono w stanie opisać nie tylko strukturę osobowości przestępcy, jej funkcjonalne właściwości czy też przebieg procesów motywacyjnych, lecz także wskazać zależności, jakie zachodzą pomiędzy strukturalnymi i funkcjonalnymi właściwościami ośrodkowego układu nerwowego, a sprawnością i poziomem konkretnych funkcji psychicznych, bardziej złożonymi zależnościami zachodzącymi między nimi (na przykład poprzez opis tzw. funkcji wykonawczych) oraz stwarza możliwości odniesienia opisanych właściwości do konstruktów osobowości czy motywacji. Powstaje więc szansa, na „pełny” psychologiczny

opis stanu i funkcjonowania psychicznego sprawcy przestępstwa, analizujący wyodrębnione zmienne i mechanizmy w aspekcie złożonych i skomplikowanych zależności przyczynowo-skutkowych. Aktualny stan rozwoju psychologii klinicznej nie daje wciąż podstaw do ostatecznych rozstrzygnięć w omawianej kwestii. Włączenie w proces diagnozy perspektywy neuropsychologicznej przybliża jednak ewidentnie taką możliwość. Uważam, iż recenzowana książka wpisuje się w ten właśnie kierunek badań, co czyni ją nadzwyczaj ważną i wartościową inicjatywą wydawniczą, przesądzającą o jej oryginalności i praktycznej, opiniodawczej przydatności.

Książka ma konsekwentną i jasną konstrukcję. Składa się pięciu rozdziałów, wstępu i wykazu cytowanej literatury. Mimo stosunkowo niewielkiej objętości udało się autorom przekazać podstawy wiedzy dotyczącej organizacji strukturalno-funkcjonalnej mózgu w regulacji procesów psychicznych oraz ich zaburzenia w postaci zachowań agresywnych (rozdział pierwszy autorstwa Anny Herzyk i Pawła Krukowa), a także problematykę tzw. mózgu społecznego (rozdział drugi napisany przez Bożydara Kaczmarka). Kolejne rozdziały książki są sprawozdaniem z przeprowadzonych badań empirycznych. Zgodnie z obowiązującymi standardami obejmują one metodologię przeprowadzonych badań neuropsychologicznych (autorzy: Beata Ledwoch i Paweł Krukow), prezentację wyników badań z zakresu neuropsychologicznej analizy regulacji i kontroli funkcji wykonawczych u dorosłych sprawców przestępstw i grup porównawczych (również autorstwa Beaty Ledwoch i Pawła Krukowa) oraz, ciekawy bardzo, ostatni rozdział monografii rozważający zagadnienia związane z aplikacją badań neuropsychologicznych w prawie karnym (autorka Beata Lewdoch).

Najmniejszych zastrzeżeń nie budzi zarówno sam model badawczy, sformułowane pytania i hipotezy jak także operacjonalizacja wyodrębnionych zmiennych. Zastosowane narzędzia badawcze (test WCST, historyjki obrazkowe B. Kaczmarka, Lista Spraw do Załatwienia i Wieże Tower) są w pełni adekwatne do celu badań i charakteru zmiennych, użyto ich przy tym w sposób profesjonalny, zgodny ze standardami diagnostycznymi współczesnej neuropsychologii. Praca zawiera jasny i wyczerpujący opis metody, adekwatny dobór narzędzi pomiarowych, właściwy dobór sposobów analizy danych i procedur statystycznej analizy wyników. Niemala liczebność grupy kryterialnej (100 więźniów odbywających karę pozbawienia wolności) oraz właściwie dobrane grupy kontrole (30 pacjentów neurologicznych i 70 osób zdrowych) pozwoliły na przeprowadzenie wielokierunkowej analizy porównawczej. Wprowadzenie dwóch grup kontrolnych okazało się decyzją metodologicznie słuszną i uzasadnioną. W projekcie grantu planowano bowiem jedynie grupę kontrolną składającą się z pacjentów z potwierdzonymi w badaniach neuroobrazowych uszkodzeniami mózgu w obrębie płatów czołowych. Kolejna, druga grupa kontrolna umożliwiła odniesienie uzyskanych wyników nie tylko do osób ujawniających ewidentną patologię (uszkodzenie OUN) lecz też do osób, u których prawdopodobieństwo uszkodzenia mózgu było znikome. Powyższa zmiana metodologiczna stworzyła sprzyjające warunki do szerszych porównań, umiejętnie wykorzystane przez realizatorów w sprawozdawczej i analitycznej części monografii.

Również analiza teoretyczna pracy nie nasuwa zastrzeżeń, jest jasna i przekonująca. W książce nie brakuje pogłębionych, oryginalnych, krytycznych odautorskich komentarzy. Warto podkreślić, iż autorom udało się zachować stałą a zarazem dość ogólny poziom analizy i zapanować na dużą ilością wyników i różnymi kierunkami ich analizy. Dyskusja wyników jest szeroka, wieloaspektowa, dobrze uwzględnia dane z literatury i umiejętnie do nich nawiązuje. Autorzy ujawnili przy tym znaczną refleksyjność w formułowaniu sądów psychologicznych oraz wysokie kompetencje merytoryczne w zakresie badanego problemu. Dostzegają także praktyczne wnioski płynące z pracy, wskazują kierunki dalszych badań. Aplikacyjna waga recenzowanej pozycji jest trudna do przecenienia, uzyskane przez

autorów wyniki sprzyjają bowiem doskonaleniu trafności i rzetelności diagnozy sądowo-psychologicznej, poszerzają istotnie jej zakres, stwarzają nowe perspektywy rozwojowe dla szeroko rozumianej psychologii sądowej. Autorzy książki odnoszą uzyskane przez siebie wyniki przede wszystkim do konstruktu poczytalności. Uważam, iż na aplikacyjną wartość przeprowadzonych badań można i należy spojrzeć nieco szerzej. Możliwość odniesienia opisu zakłóceń funkcjonowania psychicznego człowieka do tych funkcji i procesów psychicznych, które bezpośrednio zależą od struktury i biopsychicznych funkcji mózgu, jest przydatna również w innych, niż wymienione przez autorów, obszarach psychologii sądowej. Przykładem może być tu konstrukt „ubezłasnowolnienia”, sytuacja, w której analizuje się psychiczne przesłanki ważności czynności prawnych (swoboda i świadomość w podejmowaniu decyzji i wyrażaniu woli), czy też, powracając do prawa karnego, różnego rodzaju szkody i urazy psychiczne u ofiar przestępstw.

Przeprowadzone badania potwierdziły występowanie związku pomiędzy wysokim poziomem sztywności poznawczej a predyspozycjami do popełniania ciężkich przestępstw charakteryzujących się znaczną impulsywnością. Pociąga to za sobą trudności w możliwości adekwatnej reakcji sprawców przestępstw w nieprzewidywalnych sytuacjach społecznych. Sztywność poznawcza uniemożliwia bowiem prawidłowy wgląd w sytuację, zwłaszcza taką, która nagle się zmienia.

Podsumowując powyższe uwagi należy stwierdzić, iż zarówno poznawcze jak i praktyczne walory recenzowanej książki uzasadniają wysoką ocenę jej naukowej wartości. Referowane w pracy badania mają głównie charakter eksploracyjny. Jest to związane przede wszystkim z ich nowatorskim i pionierskim charakterem. Niemniej wynikają z nich bardzo konkretne wskazówki dotyczące celowości i sensowności podejmowania kolejnych tematów i problemów badawczych. Mogłyby one szerzej uwzględniać na przykład osobowość sprawców przestępstw, w tym zwłaszcza strukturę i nasilenie agresywności badanych czy też psychopatyczny charakter ujawnianych zaburzeń, charakteryzujący się deficytem empatii. W świetle uzyskanych przez Autorów wyników ewidentna jest również potrzeba odstąpienia od formalnoprawnych kryteriów przestępstw (kwalifikacja prawna czynu) i zastąpienia jej kryteriami psychologicznymi (np. przewagą emocjonalnej bądź instrumentalnej agresji w opisie zachowania przestępczego, czy też podziałem czynów na przestępstwa „zorganizowane” i „niezorganizowane”). Kwalifikacyjne i prawne kryteria przestępstwa nie mają bowiem charakteru psychologicznego.

Raz jeszcze warto podkreślić, iż przedstawione wyniki badań znacznie poszerzają wiedzę na temat genezy i mechanizmów badanego zjawiska i podkreślają ich złożony, wieloczynnikowy charakter. Prezentowany w monografii model badawczy, sformułowane i wyodrębnione poszczególne cele badawcze oraz operacjonalizacja wyodrębnionych zmiennych odpowiadają najwyższemu standardom badawczym obowiązującym we współczesnej psychologii. Należy również podkreślić, iż zrealizowany temat nie jest repliką dotychczasowych badań neuropsychologicznych nad regulacją i kontrolą funkcji wykonawczych u sprawców przestępstw lecz twórczym i oryginalnym przedsięwzięciem badawczym.

Książka pt. **Neuropsychologiczne uwarunkowania kontroli zachowania u dorosłych sprawców przestępstw** pod redakcją **Bożydara Kaczmarka** stanowi ważną i wartościową pozycję wydawniczą dla wszystkich interesujących się możliwościami wykorzystania w psychologii sądowej dorobku i metodologii współczesnej neuropsychologii.

Józef Krzysztof Gierowski